

Згадай мене,
братце!

ТАРАС ШЕВЧЕНКО
В КОНТЕКСТІ
СВОГО ЧАСУ

Доду, серце, око
Заярши в ту калу
Я щемш даю...
~~Кобачи~~

... Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою.
Ходімо ж, доленько моя!
Мій друже вбогий, нелукавий!
Ходімо дальше, дальше слава,
А слава — заповідь моя.

Т. Шевченко
«Доля», 1858

Спасибі вам, мій
За слово мого
За слово бже ваше, та
Справы всієї...
Гарно був на базарі
Кобза, зотесу велика
Разом на сіді...
Тільки три остало
Ма жодна на трієх
На трієх... Ось дивина
У нас одній пошекету

Згадай мене, Братце!

ТАРАС ШЕВЧЕНКО
В КОНТЕКСТІ
СВОГО ЧАСУ

Київ
Парламентське видавництво
2018

УДК 821.161.2-6Шев(092)
3-45

Автор-упорядник
Юрій Іванченко

3-45 **Згадай мене, брате! Тарас Шевченко в контексті свого часу / авт.-упоряд. Ю. Іванченко. — К. : Парлам. вид-во, 2018. — 432 с.**
ISBN 978-966-922-131-5

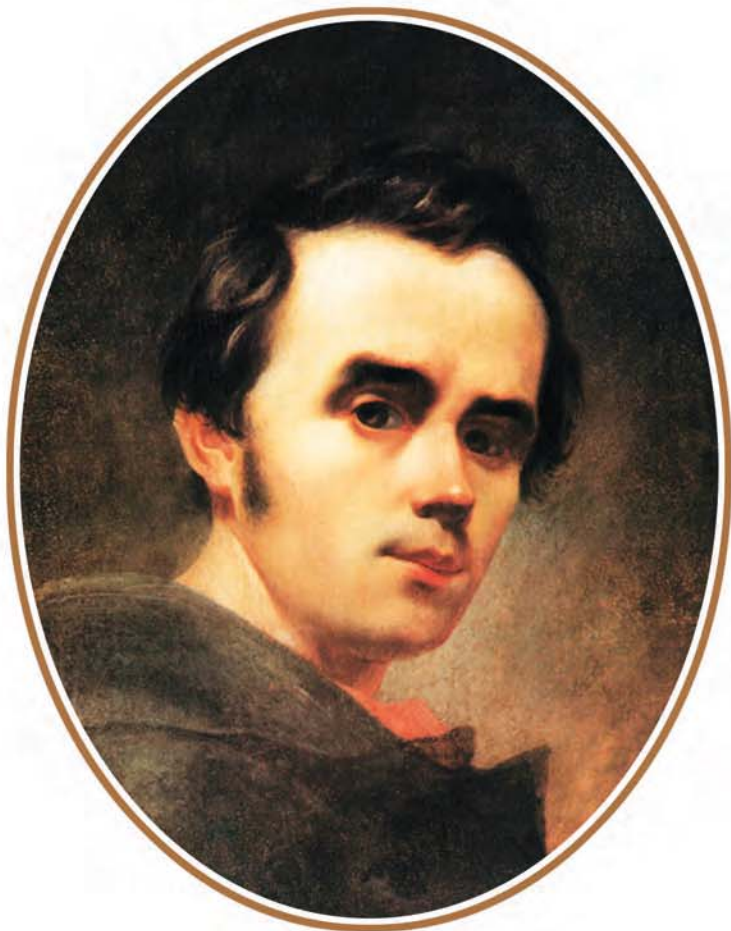
Тарас Григорович Шевченко (1814–1861) – великий український поет, художник, попри тяжку долю, адже з 47 років життя він лише 13 років був вільним, вирізнявся чуйною та доброзичливою вдачею. Приятелював, дружив і спілкувався з багатьма сучасниками з різних верств тогочасного суспільства. Багатьом із них він присвятив свої твори, що входять до першого розділу цієї книжки. Також представлено епістолярну спадщину Т. Шевченка, уривок з автобіографічної повісті «Художник», листи, спогади друзів і знайомих про Кобзаря, в яких він постає як людина виняткової сердечності, толерантності, яка над усе любила свій знедолений народ і високо цінувала щирість і доброзичливість у взаєминах між людьми. Нариси про сучасників, яким Шевченко присвятив свої твори, ілюстративний матеріал – малярські та графічні твори Шевченка та багатьох інших тогочасних митців, рідкісні фото та архівні матеріали допоможуть глибше сприйняти час, у який він жив і творив.

Видання адресовано широкому читацькому загалу.

УДК 821.161.2-6Шев(092)

ISBN 978-966-922-131-5

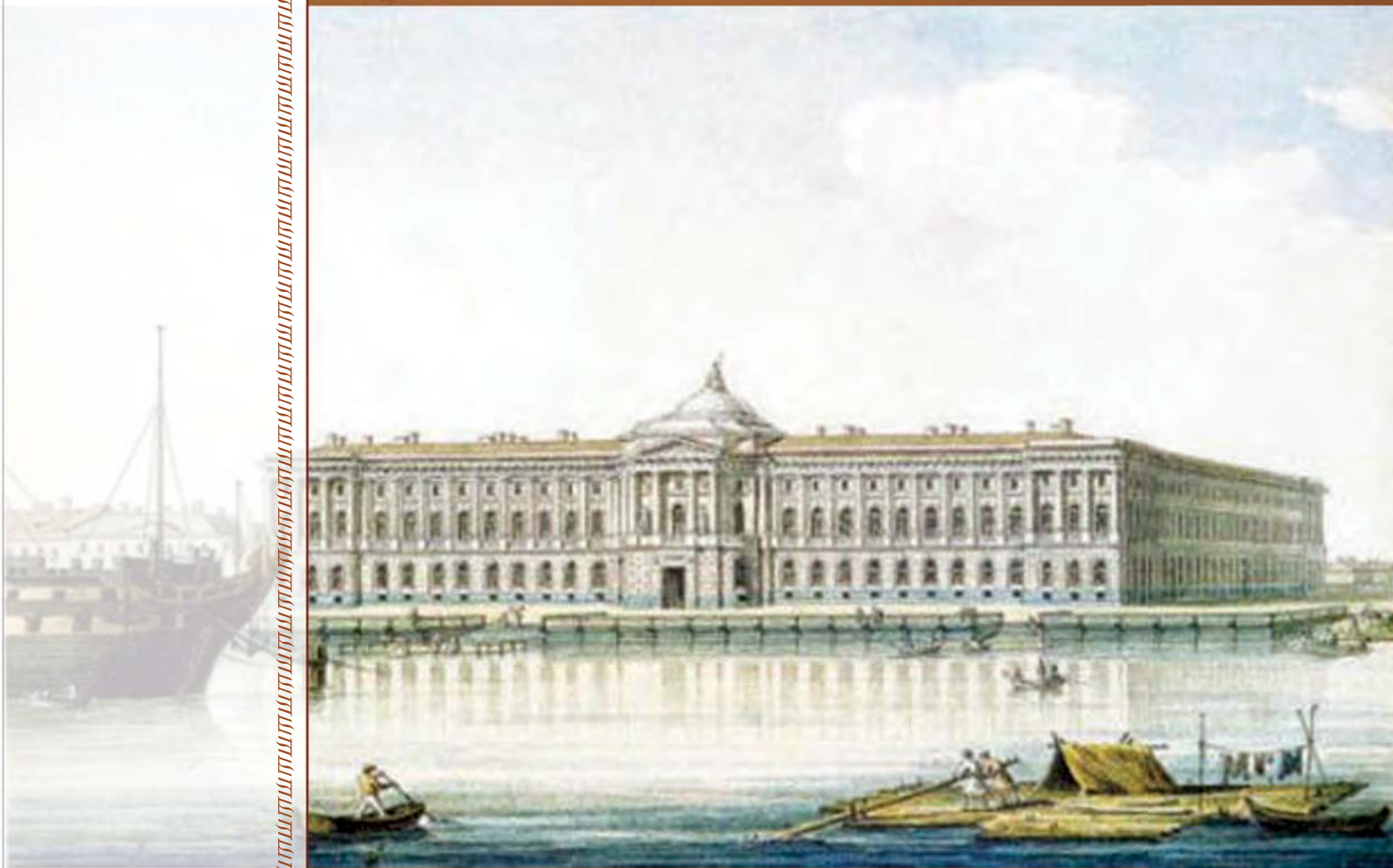
© Ю. О. Іванченко, 2018
© Парламентське видавництво,
оригінал-макет, 2018

Т. Г. Шевченко.
Автопортрет.
1840–1841

» Дюду, сердце, ади
Зарпей апу ади
» Я ади
» ~~На не забудь...~~
» ~~На не забудь...~~

НА НЕЗАБУДЬ...

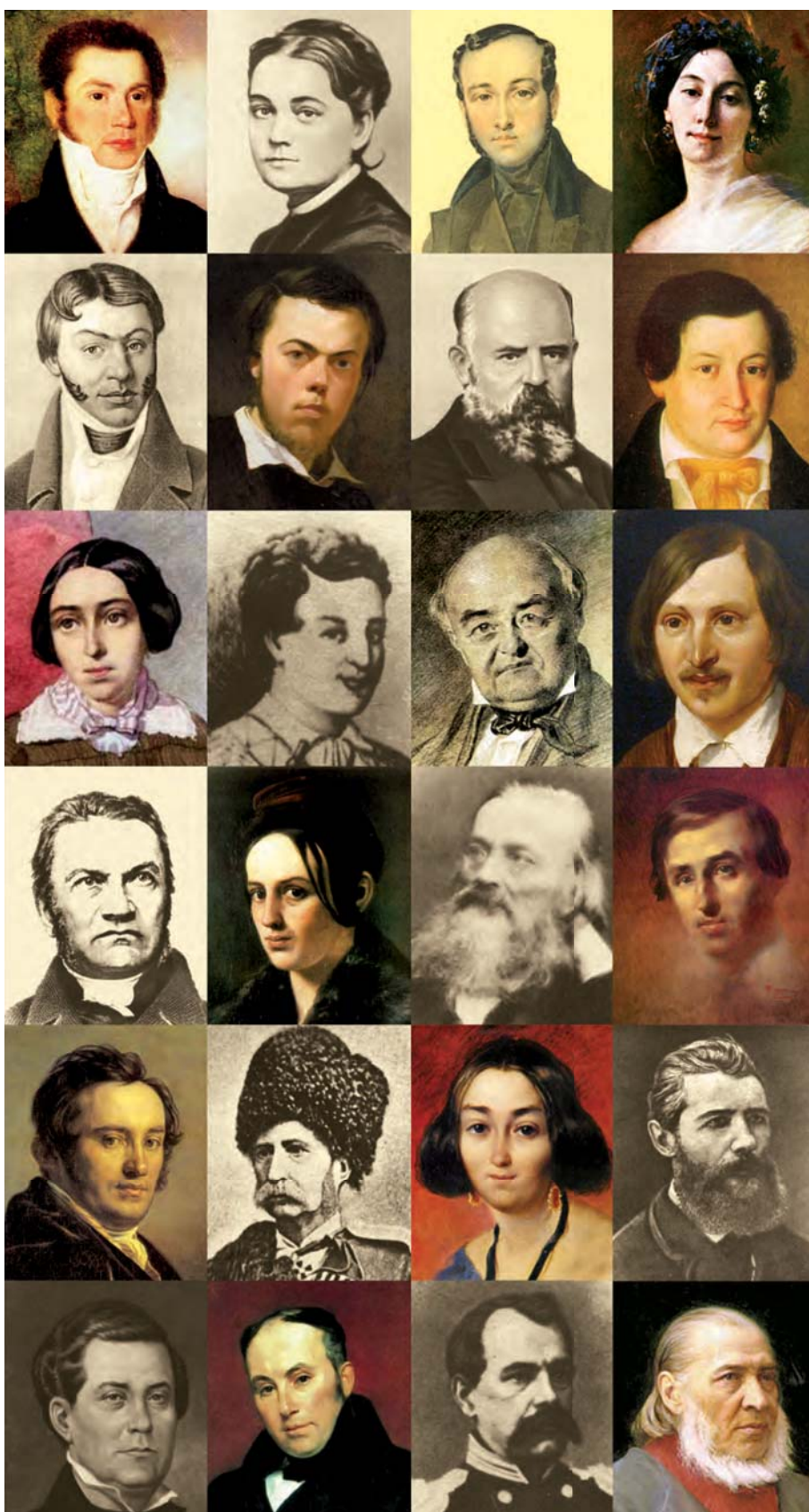
М. Воробйов.
Фасад Академії мистецтв у Петербурзі.
Олія. 1813

*Любіться, брати мої,
Україну любіть,
І за неї, безталанну,
Господа моліть.*

«Згадайте,
братія моя...»

*Поїдеш далеко,
Побачиш багато;
Задивишся, зажуришся, –
Згадай, мене брате!*

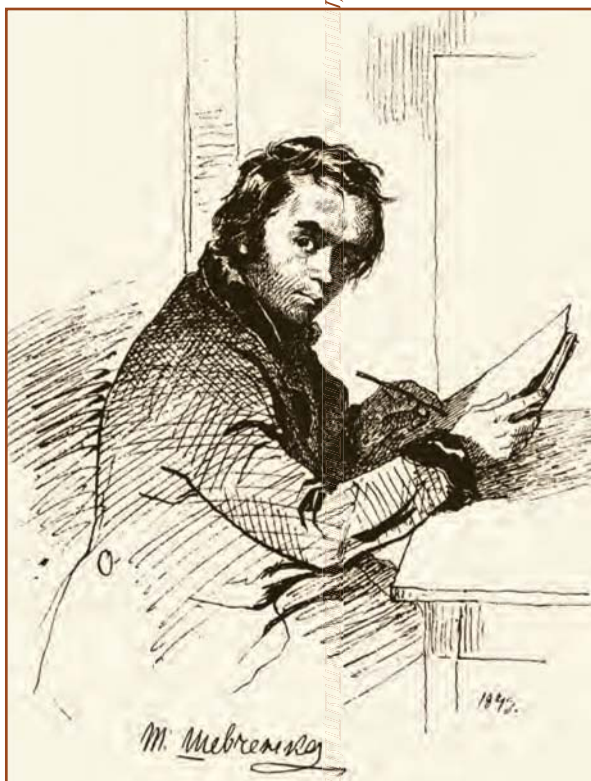
«На забудьте
Штернбергові»

ТРИЗНА

На память 9-го ноября 1843 года
княжне Варваре Николаевне Репниной

Т. Шевченко.
Автопортрет.
Туш. 1843

Цей автопортрет Т. Шевченко подарував 23 листопада 1843 року разом із автографом поеми «Тризна» Варварі Репніній в Яготині, про що вона писала в листі до свого духівника й наставника Шарля Ейнара: «Шевченко отдал мне тетрадь, всю писанную его рукою, и сказал, что к этой рукописи принадлежит еще портрет автора, который он и вручит мне завтра»

ПОСВЯЩЕНИЕ

Душе с прекрасным назначеньем
Должно любить, терпеть, страдать;
И дар Господний, вдохновенье,
Должно слезами поливать.
Для вас понятно это слово!
Для вас я радостно сложил
Свои житейские оковы,
Священнодействовал я снова
И слезы в звуки перелил.
Ваш добрый ангел осенил
Меня бессмертными крылами
И тихоструйными речами
Мечты о рае пробудил.

<...>

Без малодушной укоризны
Пройти мытарства трудной жизни,
Измерять пропасти страстей,
Понять на деле жизнь людей,
Прочесть все черные страницы,
Все незаконные дела...
И сохранить полет орла
И сердце чистой голубицы!
Се человек!.. Без крова жить
(Сирот и солнышко не греет),
Людей изведать — и любить!
Незлобным сердцем сожалеть
О недостойных их делах
И не кощунствуя впотьмах,
Как царь ума. Убогим, нищим,
Из-за куска насущной пищи,
Глушцу могучему годить
И мыслить, чувствовать и жить!..

<...>

Орієнтовно 11–27 листопада 1843 р., Яготин

РЕПНІНА ВАРВАРА МИКОЛАЇВНА (1808 – 1891)

Г. Псьол.
Портрет Варвари
Репніної.
Олія. 1840-ві рр.

Поєму «Тризна» Тарас Шевченко написав у листопаді 1843 року під час перебування в Яготині, де гостював у маєтку Репніних. Посвяту В. М. Репніній, за її свідченням у листі до свого духівника Шарля Ейнара в Женеву від 27 січня 1844 року, було створено експромтом 11 листопада 1843 року. «Когда убрали чай... и мы остались вчетвером; он стал болтать вздор, и я сказала ему, как жаль, что он оставил свое уединение, потому что он говорит столько глупостей; после этого водворилось полное молчание, никто не проронил ни слова. «Тихий ангел пролетел», — сказал Шевченко. — ...«Вы умеете разговаривать с ангелами, — сказала я; — расскажите же нам, что они вам говорят». Он вскочил с места, побежал за чернильницей, схватил лист бумаги, лежавший на столе, и стал писать, потом подал мне эту бумагу, говоря, что это — посвящение к одному произведению, которое он вручит мне позже». Це й була присвята поеми В. М. Репніній, що починалася рядком: «Душе с прекрасным назначеньем». Саму поему він написав пізніше. Дата посвяти — «9 листопада» пов'язана з однією з колізій у їхніх стосунках. Репніна, переписуючи Шевченкову поему «Слепая», написала кілька рядків, вклавши в них докір, певно, пов'язаний з його поведінкою в «товаристві мочемордія», і вручила їй йому саме 9 листопада: «Грех и соблазн стараются пошатнуть сосуд, и чистая, золотая струя на самом крае готова выкатиться из него и быть поглощенной грязью».

Репніна Варвара Миколаївна (1808–1891) — письменниця, дочка власника маєтку в Яготині Миколи Гавриловича Репніна, російського державного діяча, генерала й князя, старшого брата декабриста С. Волконського, у 1816–1834 роках — малоросійського військового губернатора. Князь був добрим адміністратором і користувався серед української еліти великим авторитетом. Він шанував старі традиції України, а тому був запідозрений у сепаратизмі царем Миколою I, через що позбувся посади і мусив виїхати за кордон. Його дружина, княгиня Варвара Олексіївна, була донькою Олексія Розумовського. Отже, Варвара Миколаївна

Псьол Глафіра Іванівна (1823–1886) — художниця, сестра поетеси Олександри Псьол, знайома Т. Шевченка, прихильниця його творчості. Працювала над його портретом, начерки до якого зберігаються в приватній збірці в Москві

Г. Псьол.
Родина Репніних.
Олія. 1840

Серед зображених — князь
М. Г. Рєпнін-Волконський,
його син Василь, донька
Варвара і дружина — онука
гетьмана К. Розумовського
Варвара Рєпніна,
українська поетеса
Олександра Псьол — сестра
Глафіри Псьол

Маєток Рєпніних
у Яготині.
Фото

Рєпніна була правнучкою останнього гетьмана України Кирила Розумовського і фрейліною при імператорському дворі Миколи І. Вона мала літературний талант, писала прозові твори. В одній з її повістей «Дівчинка» головним персонажем став Шевченко під прізвиськом Березовський. Рєпніна перша, на думку Костомарова, Куліша та інших дослідників, подала в цій повісті живий образ Шевченка в мить натхнення, коли він читав або писав свої твори: «Читаючи свої чудові твори, він робився чарівним: його музичний голос переливав у серце слухачів усі глибокі почування, що тоді над ним панували. Він був обдарований більше, ніж талантом. Йому був даний геній, і його чула й добра душа настроювала його сопілку на високе й святе. Його любили всі, й усі бажали йому щастя й успіху...», — писала Рєпніна про Шевченка-Березовського.

Рєпніна написала також статтю «К биографии Шевченко», надруковану в журналі «Русский архив» (1888, № 2).

Шевченко вперше побував у маєтку Рєпніних у Яготині в липні 1843 року разом з Олексієм Капністом, сином письменника Василя Капніста, і тоді познайомився з Варварою Рєпніною. Із середини жовтня 1843 до 10 січня 1844 року він удруге гостював у маєтку Рєпніних. Шевченко приїхав до Яготина, щоб на замовлення О. Капніста і Г. Тарновського зробити дві копії з портрета князя М. Рєпніна пензля швейцарського живописця Йозефа Горнунга. У листі від 27 січня 1844 року до свого духівника, швейцарського проповідника Шарля Ейнара, вона описала свою зустріч з поетом: «Запомните это имя, дорогой учитель, оно принадлежит к моему звездному небу... Шевченко занял место в моем сердце, я часто думала о нем, я желала ему добра и желала сама сделать ему добро... Видевши его раз великим, я хотела всегда видеть его великим; я хотела, чтобы он был неизменно свят и лучезарен, чтобы он распространял истину силою своего несравненного таланта, — и хотела, чтобы это сделалось через меня». Згодом дружба переросла в її кохання до нього, на яке Шевченко відповідав лише дружніми почуттями. Рєпніна зізнається в листі до Ейнара в Швейцарію, що вона найганебнішим чином цілими годинами віддається уяві, яка малює їй жагучі картини пристрасті, а часом і любовстрастя. Та Шевченко «отвечал иногда теплым чувством, но страстным никогда... Если бы я видела с его стороны любовь, я, может быть, ответила бы ему страстью... Чувство слишком захватило меня, так что я забыла мою Библию...».

Водночас Репніна в повісті дає реалістичну характеристику своєму герою. Вона немов докоряє йому, зазначаючи, що він «їв, пив, як усі смертні, і якби хто увійшов у кімнату, де він перебував із іншими молодими людьми, яких, на жаль, так багато, то ніяк не міг би поставити його на вищий ступінь від інших. Він міг піддаватися цілими годинами найпустішій, найбуденнішій розмові... Він був добрим до слабості й душевно легкодушним до жорстокості, нерішучим і необачним у своїх діяннях. Його не можна було не любити; для тих, хто щиро любив його, він був джерелом клопотів, постійних переходів від захоплення до обурення, від співчуття до байдужості!». Особливо обурювало Репніну товаришування Шевченка з компанією «мочемордів», зокрема гусарським офіцером В. Закревським, який, на думку княжни, був «гуляка, дурноляп і просто п'яниця; і це пусте створіння коверзує Шевченком, затыгає, зводить його з дороги благородних діянь на втопану і брудну стежку низьких розваг». Така суворість, можливо, не зовсім справедлива, пояснюється тим, що Репніна справді дуже покохала Шевченка, а закохана жінка не завжди може бути об'єктивною. Тим більше, що княжна була охоплена почуттям ревності через те, що Шевченко захопився її найближчою приятелькою, Глафірою Псьол, обдарованою художницею (у повісті — Софія). «Він побоявся Софії: він і мене не зрозумів. Софія сама себе дуже вдало уподібнила до замерзлої ріки, що швидко тече під льодом... Березовському... ставало холодно, коли Софія нищила його одним словом, — він тоді бентежився і, самотній, потребує сонячного проміння, з дитячою нетерпеливістю не зміг він почекати, — і хто знає, може б, ріка розтанула... Та тут так не до речі з'явилась Ольга з усією артилерією своїх залицянь, з усією своєю кокетерією, і бідний, добрий поет узяв усе це за щире золото, всі ці блишки за справжній вогонь і, відкинутий Софією, кинувся до Ольги, яка його не зігріє, але за допомогою свого брата затыгне його в розпусту», — у відчаї писала Варвара Репніна у повісті «Дівчинка». Однак Шевченко не відповів взаємністю княжні. Та й усі довкола не схвалювали Варварині почуття. Тому, щоб уберегти її від подальших страждань, О. Капніст 10 січня вивіз Шевченка з Яготина.

Глибину почуття, що спалахнуло в душі Варвари Репніної, засвідчує ще один її лист до Шарля Ейнара, в якому йдеться про те, як зреагував Шевченко на образливі слова поміщика Платона Лукашенка, який заявив у листі до нього, що таких, як він у нього є триста душ. «...Однажды он был сильно огорчен: человек, которого он считал своим другом и братом, оскорбил его грубо, низко, подло, попрекнув его его происхождением. Раз вечером после чая он сказал мне, что хотел бы поговорить со мною наедине. Я пошла с ним в большую гостинную, и тут мой милый Шевченко, такой добрый и сердечный, что, казалось, никто не решился бы причинить ему боль, рассказал мне ужасную обиду, которую нанесло

Т. Шевченко.

Портрет М. Г. Репніна.

Копія з роботи Й. Горнунга.
Полотно, олія. 1843—1844

Репнін-Волконський
Микола Григорович —
брат декабриста
С. Г. Волконського, князь,
військовий губернатор
Чернігівської і Полтавської
губерній у 1816—1834 рр.

Г. Псьол.

Портрет В. Репніної.

Олія. 1840-і рр.

Варвара Олексіївна
Репніна — дружина
М. Репніна, онука гетьмана
України Кирила Розумов-
ського, за сприяння якої
Шевченка призначили
вчителем малювання
Університету святого
Володимира у Києві

Т. Шевченко.
Портрет дітей
В. М. Рєпніна.
Полотно, олія. 1844

Зображені Варвара та Микола Рєпніни — діти Василя Миколайовича Рєпніна — рідного брата Варвари Рєпніної. В листі до Шарля Ейнара від 27 січня 1844 р. В. М. Рєпніна писала: «...он [Шевченко] работал в мастерской Глафиры над портретами детей моего брата, а я занимала их, чтобы они сидели смиренно»

письмо этого ложного друга, и рассказывая, плакал от боли... я прижала его голову к моей груди, обняла его, поцеловала ему руку, целовала бы его ноги...».

Після написання присвяти через тиждень, 27 листопада, Шевченко прочитав родині Рєпніних цілу поему «Тризна», що дуже вразила присутніх. Про це довідуємося з листа Варвари до Ейнара від 27 січня 1844 року: «В гостинной были только поэт, Капнист, Лиза, Таня и Глафира... Шевченко начал... О, какой чудесный дар ему дан! Я не могла сдержать рыдания, Капнист молчал, Лиза тоже, Таня была почти растрогана, Глафира окаменела, у меня блестели глаза, лицо горело... Шевченко отдал мне тетрадь, всю писаную его рукою, и сказал, что к этой рукописи принадлежит еще портрет автора, который он вручит мне завтра».

В Яготині Варвара Рєпніна скопіювала для себе Шевченків малюнок «Хата батьків у селі Кирилівці». На копії він написав рядки з «Тризни»:

*В ком веры нет – надежды нет!
Надежда – Бог, а вера – свет!*

І додав дату свого народження: «1814 г. 25 февраля». А 10 січня 1844 року Шевченко виїхав з Яготина. «...Последние три дня его пребывания он был сердечен, братски нежен и добр. Наконец, наступил день и час его отъезда. Я со слезами бросилась ему на шею, перекрестила ему лоб, и он выбежал из комнаты...» (з листа до Ейнара).

Відомо, що поемою «Тризна» захоплювалися в засланні декабристи, яким її дала прочитати М. Волконська, родичка В. Рєпніної. Після від'їзду Шевченка з Яготина між ним і В. Рєпніною почалося листування, яке не припинялося й під час заслання. У 1858 році, повертаючись із заслання, поет двічі відвідував Рєпніну в Москві. Глафіра Псьол виконала в Яготині олівецевий портрет Шевченка, який зберігається у Національному музеї Тараса Шевченка у Києві. Оригінал і одна з Шевченкових копій портрета М. Рєпніна зберігаються в Національному музеї Тараса Шевченка, друга копія — в Ермітажі в Санкт-Петербурзі. Т. Шевченко написав також у Яготині портрет дітей Варвариного брата Василя Миколайовича Рєпніна — Миколки та Варвари, що зберігається в Національному музеї Тараса Шевченка.

Варвара Рєпніна була освіченою людиною, володіла кількома мовами. Як свідчить її повість, вона перейнялася духом поезії Шевченка і, незважаючи на те, що її почуття залишалися без відповіді, усіяко підтримувала його, допомагала в організації передплати й збиранні коштів на видання альбому офортів «Живописная

Україна», продавши який Шевченко планував отримати 2000 рублів — суму, за яку поміщик погоджувався відпустити на волю його рідних. Про це є згадка в листі княжни до Глафіри Псьол: «Это дело займет два года, и именно на него возлагает свои надежды этот лишенный состояния и замечательный человек. О, если бы я имела деньги, если бы я не растратила так бестолково то, что имела, если бы у меня были еще мои бриллианты!». В одному з листів до неї із заслання Шевченко писав: «О, добрый ангел! Молюсь и плачу перед тобою, ты утвердил во мне веру в существование святых на земле».

Репніна як могла клопоталася про полегшення Шевченкової долі, написавши 18 лютого 1848 року листа до шефа жандармів О. Орлова: «Я звертаюся до Вас... із благанням за нещасного Шевченка. Знаючи його дуже добре, я можу запевнити, що, яка б не була його провина, він покараний надто суворо відданням у солдати і висланням, не було потреби, щоб його переконати у його винуватості, ще додавати таку жорстоку витонченість, як заборона малювати». Просячи дати дозвіл Шевченкові малювати, вона продовжує: «Я прошу у Вас цієї милості, смиренно склавши на грудях руки!». У 1850 році шеф жандармів граф О. Орлов «змиливався» і заборонив Репніній листуватися з Шевченком, бо вона «сама буде винуватицею неприємних для неї наслідків».

У березні 1847 року, повертаючись із заслання, Шевченко відвідав Репніну в Москві. Запис у щоденнику свідчить, що враження молодості були вже позаду: «Вечером втихомолку навестил давно невиданного друга моего... Она счастливо переменялась, потолстела и как будто помолодела, и ударила в ханжество, чего я прежде не замечал. Не встретила ли она в Москве хорошего исповедника?». Вдруге, і в останнє, вони бачилися в Москві 24 березня 1847 року.

Після смерті поета Варвара Репніна була ініціатором збирання коштів на облаштування його могили в Каневі та встановлення пам'ятника, допомагала М. Чалому у виданні його книги про Шевченка. Репніна близько знала М. Гоголя, з яким познайомилася у Флоренції. Вона написала спогади про нього, а Гоголь, перебуваючи тривалий час у Репніних взимку в Одесі, написав там частину своїх «Мертвых душ». Померла Варвара Репніна 27 листопада 1891 року на 83-му році життя в Москві й знайшла спочинок на цвинтарі Олексіївського жіночого монастиря. У 1897 році граф С. Шереметев згадував про неї: «Сильная душа княжна Варвара Николаевна служила нравственной опорой и утешением для многих. Ее благотворения были неисчислимы, и давала она не от избытков... Она расточала добро и в великом смирении, и в великой сердечной простоте...».

Обкладинка альбому офортів Т. Шевченка «Живописная Украина»

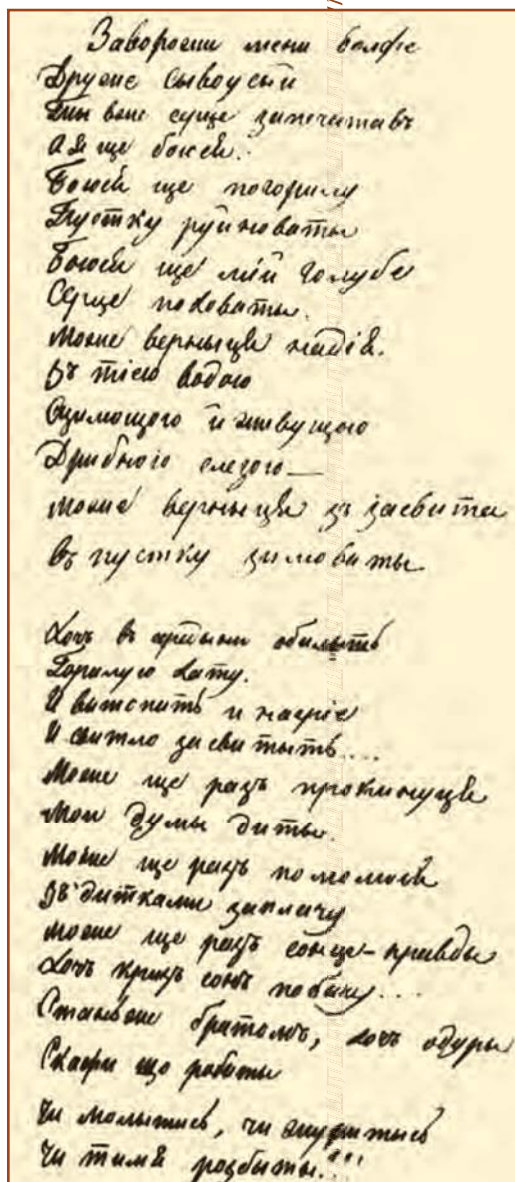
Література:

- Зайцев Павло.
Життя Тараса Шевченка. — К., 2004.
- Шагінян Марієтта.
Шевченко. — М., 1941.
- Письма княжны
В. Н. Репниной к Т. Г. Шевченку // Киевская старина. — 1897. — № 2.
- Рудчук Юрій.
Душа прекрасного призначення. (Пам'яті княжни Варвари Репніної) // Українська академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці. — Випуск 18. — К., 2011.

М. С. Щепкіну
присвячено також
поему «Неофіти»

«ЗАВОРОЖИ МЕНІ, ВОЛХВЕ...»

М. С. Щепкіну. На пам'ять 24 декабря 1857

Заворожи мені брате
Друже сивоусий
Тин вми серце запечатав
А я ще боюся.
Боюся ще погорілу
Пустку руйнувати
Боюся ще, мій голубе,
Серце поховати.
Може, вернеться надія
З тією водою
З цілющою й живущою,
Дрібною сльозою —
Може, вернеться з-за світа
В пустку зимовати
Хоч всередині обліить
Горілую хату.
І витопить, і нагріє,
І світло засвітить...
Може, ще раз прокинуться
Мої думи-діти.
Може, ще раз помолюся,
З дітками заплачу.
Може, ще раз сонце правди
Хоч крізь сон побачу...
Стань же братом, хоч одури.
Скажи, що робити:
Чи молитись, чи журитись,
Чи тім'я розбити??!

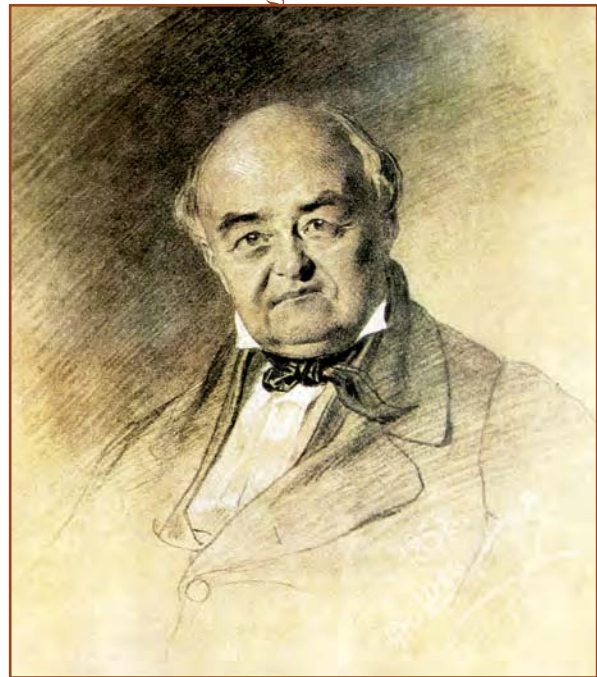
Чистовий автограф
вірша «Заворожи мені,
волхве...», присвяченого
М. Щепкіну.
13 грудня 1844 р.

Заворожи мені, волхве,
Друже сивоусий!
Ти вже серце запечатав,
А я ще боюся.
Боюся ще погорілу
Пустку руйнувати,
Боюся ще, мій голубе,
Серце поховати.
Може, вернеться надія
З тією водою
З цілющою й живущою,
Дрібною сльозою —
Може, вернеться з-за світа
В пустку зимовати,
Хоч всередині обліить
Горілую хату.
І витопить, і нагріє,
І світло засвітить...
Може, ще раз прокинуться
Мої думи-діти.
Може, ще раз помолюся,
З дітками заплачу.
Може, ще раз сонце правди
Хоч крізь сон побачу...
Стань же братом, хоч одури,
Скажи, що робити:
Чи молитись, чи журитись,
Чи тім'я розбити??!

13 грудня 1844 р., С.-Петербург

ЩЕПКІН МИХАЙЛО СЕМЕНОВИЧ (1788 – 1863)

Т. Шевченко.
Портрет М. С. Щепкіна.
Італійський та білий олівці.
1858 р.

Вірш «Заворожи мені, волхве...» Т. Шевченко присвятив своєму щирому другові, російському та українському акторові Щепкіну Михайлові Семеновичу (1788–1863). Народився він в українському селі Красному Курської губернії в родині дворового кріпака графа Г. Волькенштейна. У 1799–1803 роках навчався в народних училищах в Курську та Суджі, брав участь у студентських любительських спектаклях у графському маєтку, де виконував обов'язки лакея та секретаря. У 1805 році став актором трупі братів Барсових в Курському театрі. У 1816 році перейшов до Харківського театру в трупу Штейна та Калиновського, що мандрувала півднем України. У сезоні 1817–1818 років перейшов до Полтавського театру під керівництвом Івана Котляревського, з яким заприятелював. У 1824–1863 роках Щепкін працював у Малому театрі в Москві. Цікаво, що у 1821–1822 роках актор гастролював з українсько-російською трупою на сцені Миського театру в Києві, будинок якого стояв на розі вулиць Хрещатик і Трьохсвятительської, біля теперішнього Українського дому, деякий час був керівником київської трупи. 1822 року за допомогою І. Котляревського, князя М. Рєпніна та М. Новикова його було викуплено з кріпацтва у графині Волькенштейн. У 1819 році на полтавській сцені були поставлені «Наталка Полтавка» та «Москаль-чарівник» І. Котляревського, в яких Щепкін зіграв ролі виборного Макогоненка та селянина Михайла Чупруна. Ці персонажі задумав Котляревський саме для Щепкіна. У 1822–1863 роках, коли Щепкін працював у Малому театрі в Москві, там з величезним успіхом йшли ці п'єси.

Шевченко, ймовірно, вперше побачив гру Щепкіна в Петербурзі, куди прибув наприкінці 1831 року. Можливо, тоді, коли став учнем майстра живописного і малярського цеху Василя Григоровича Ширяєва і працював 1836 року над розписами плафона петербурзького Большого театру. Ймовірно, бачив він Щепкіна у виставах Котляревського «Наталка Полтавка» та «Москаль-чарівник» у ролях Виборного і Чупруна в Александринському театрі (травень 1838 року), що мали величезний успіх. В журналі

У поемі «Неофіти», присвяченій Щепкіну в пам'ять про його приїзд в Нижній Новгород, Шевченко написав:
«Возлюблену муз і грацій,
Ждучи тебе, я тихо плачу
І думу скорбную мою
Твоїй душі передаю»

На сцені театру не раз виступав М. Щепкін. Внутрішнє оформлення театру в 1836 році виконувала артіль В. Ширяєва, в якій з 1832 року навчався за контрактом між Ширяєвим і Енгельгардтом Т. Шевченко. Саме він виконував ескізи оформлення для цієї споруди, а також для петербурзького Александринського театру

В. Садовников. Зала Большого театру в Петербурзі.
Акварель. 1836

«Отечественные записки» В. Белінський описав свої враження від гри Щепкіна: «Надобно было присутствовать при этом, чтоб видеть торжество гениального артиста и умиленное выражение привязанности к нему публики... но когда... начались сцены из «Наталки Полтавки», восторг публики доходил до высочайшей степени... Торжество Щепкина было таково, какие редки вообще, еще более редки в сфере русского драматического искусства...». Але познайомився Шевченко з Щепкіним влітку 1843 року, коли актор гастролював у Києві. Поет подарував М. Щепкіну «Кобзар» 1840 року видання. У 1844 році актор гастролював у Петербурзі на сцені Александринського театру, де йшли за його участю п'єси М. Гоголя та І. Котляревського. Шевченко відвідував ці вистави й захоплювався його грою. Вірш «Заворожи мені, волхве» Шевченко написав під враженням від гри актора. Щепкін не раз читав його під назвою «Пустка» на сцені й у товаристві. В ньому Шевченко звертається до актора як до чарівника-волхва. У щоденнику й листах Шевченко захоплено відгукувався про Щепкіна, називав його «незрівнянний Щепкін», «славний артист», «незабутній», «друг», «брат» та іншими словами приязні. Особливим теплом пройняті Шевченкові листи до нього із заслання. Наприклад, 12 листопада 1857 року, перебуваючи у Нижньому Новгороді, він звертається до Щепкіна: «Друже мій давній, друже мій єдиний! Із далекої киргизької пустині, із тяжкої неволі вітаю я тебе, голубе сизий, щирими сердечними поклонами». Шевченко писав до Щепкіна листа з проханням влаштувати в Харківський театр новгородську актрису Катерину Піунову, якій він освідчився в коханні і збирався одружитися з нею.

М. Щепкін в ролі матроса Симона у водевілі Г.-М.-Ф. Соважона і Ж.-Ж.-Г. Делюр'є «Матрос». 1838 р.

8 грудня 1857 р. Шевченко записав у щоденнику: «В продолжение этих четырех дней писал поэму, название которой еще не придумал. Кажется: я назову ее “Неофиты, или первые христиане”. Хорошо, если бы не обманул меня Щепкин, я ему посвящаю это произведение, и мне бы ужасно хотелось ему прочесть и услышать его верные дружеские замечания».

Михайла Щепкіна непокоїло тяжке становище Шевченка на засланні. Він єдиний із Шевченкових друзів, незважаючи на похилий вік і поганий стан здоров'я, відвідав його в грудні 1857 року в Нижньому Новгороді, де поет під домашнім арештом чекав на дозвіл виїхати до Петербурга. Т. Шевченко в листі до художника М. Осипова, який за дорученням Ф. Толстого листувався з ним у зв'язку з клопотанням про його звільнення, повідомляє про приїзд Щепкіна: «И кого бы вы думали я так трепетно дожидаю? 70-летнего знаменитого старца и сердечного друга моего, Михаила Семеновича Щепкина... Он, старец-юноша, несмотря на мороз и вьюгу, едет ко мне единственно для того, чтобы поцеловать меня!.. Я горжусь моим старым, моим гениальным другом, и горжусь справедливо». «Праздникам праздник и торжество есть из торжеств! В три часа ночи приехал Михаил Семенович Щепкин» — записав Шевченко в щоденнику 24 грудня 1857 року. Очевидно, того ж дня з'явився автограф-присята: «*М. С. Щепкіну. На память 24 декабря 1857.*».

У той час побачення з поетом були суворо заборонені, тому актор пішов до нижньоновгородського військового губернатора, колишнього декабриста О. Муравйова, щоб попросити дозволу на побачення. До речі, коли Шевченкові загрожувало повернення до Оренбурга, оскільки надійшло повідомлення, що його було відпущено з Новопетровського укріплення без дотримання необхідних формальностей, тільки завдяки втручання Муравйова йому дозволили залишитися в Нижньому Новгороді. Губернатор добре знав Щепкіна, тому дав згоду, але з умовою, щоб побачення було в його присутності, враховуючи суворі інструкції. Коли вони прибули на квартиру Шевченка, де над ним було встановлено домашній арешт, друзі, незважаючи на тривалу розлуку, упізнали один одного, кинулися в обійми й розплакалися, мов діти. Сцена ця так розчулила Муравйова, що він зі словами «видно, вы в самом деле прекрасный человек, если вас так встречают приятели» — кинувся до Шевченка й також почав обіймати його. Шевченко заздалегідь домовився з директором театру О. Баренцовим про виступ актора і М. Щепкін за час перебування у Нижньому Новгороді дав кілька вистав, у яких виконав головні ролі, зокрема городничого в «Ревізорі» М. Гоголя, Чупруна в «Москалі-чарівникові»

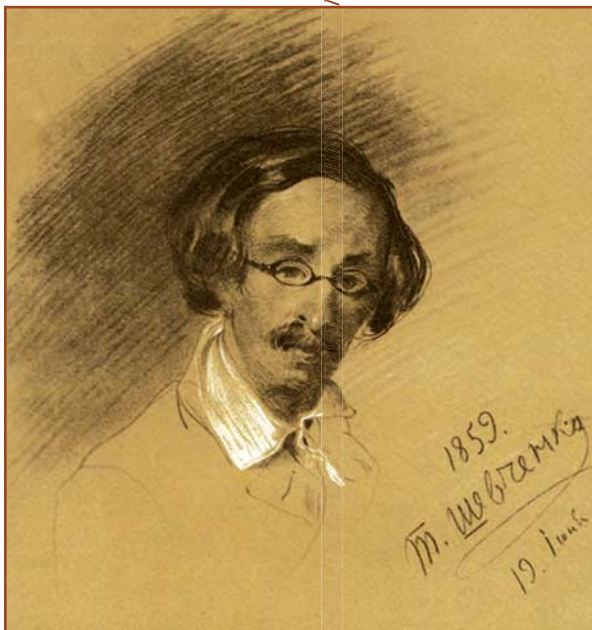
Большой театр в Петербурзі.
Літографія з акварелі
В. Садовникова.
1830-ті рр.

М. Неврєв.
Портрет М. Щепкіна.
1862

І. Котляревського. «Шесть дней, шесть дней полной, радостно-торжественной жизни! И чем я заплачу тебе, мой старый, мой единый друже! Чем заплачу тебе за это счастье? За эти радостные сладкие слезы?» – розчулено писав Шевченко в щоденнику про дні перебування Щепкіна в Новгороді. Те саме захоплення і в листі до С. Аксакова: «Старый чародей наш своим посещением сделал из меня то, что я и теперь еще не могу прийти в нормальное состояние... Нет, таких богатырей-друзей немного на белом свете. Да, я думаю, что он один только и есть». Те саме в листі до А. І. Толстої: «Каков старец? За четыреста верст приехал навестить давно не виданного друга. Вот это что называется друг! И я бесконечно счастлив, имея такого искреннего друга».

Щепкіна дуже занепокоїла звістка про те, що Шевченко, тривалий час чекаючи дозволу виїхати з Нижнього Новгорода, а також через невдалий роман з артисткою К. Піуною, багато часу віддавав застіллям: «Не щадишь ты и себя, и друзей своих. Погано, дуже погано», – писав Щепкін у листі від 6 лютого 1858 року. На що Шевченко, як син перед батьком, виправдовувався: «Яка оце тобі сорока-брехуха на хвості принесла, що я тут нічого не роблю, тільки бенкетую. Брехня. Єй богу, брехня!.. А тобі превелике спасибі за щирую любов твою, мій голубе сизий, мій друже єдиний». І як доказ вдячності в лютому надіслав Щепкінові в листі триптих «Доля», «Муза» і «Слава».

Т. Шевченко.
Портрет
М. О. Максимовича.
Тонований папір,
італійський олівець,
крейда. 1859

Дорогою до Петербурга Шевченко жив два тижні, з 11 по 26 березня 1858 року, в Москві в будинку Щепкіна, де родина актора доглядала хворого поета. «М. С. ухаживает за мною, как за капризным ребенком», – зазначав Шевченко в щоденнику. 25 березня 1858 року Щепкін з Шевченком були разом на обіді, влаштованому М. Максимовичем з нагоди повернення поета. Про цю подію присутній на ній поміщик з Чернігівщини Г. Галаган писав у листі до своєї дружини: «Наш поэт сильно переменился, постарел; над его широким лбом распространилась лысина, густая борода с проседью при его глубоком взгляде дает ему вид одного из мудрых наших дидов полковников, к которым часто приходят за советом... За шампанским Максимович прочел премилые стихи в честь Шевченко, в которых сказал, сколько он недоставал для Украины. Между прочим, там он говорит, что без тебя:

*Твої думки туманами по лугах вставали,
Твої сльози росицею по степах спадали,
Твої пісні соловейком в садах щебетали!*

Т. Шевченко.
Притча про робітників
на винограднику.
Папір, офорт, акватинта.
1858

Неправда ли, прелестно. Старик Щепкин навзрыд плакал — он щирый малороссиянин».

Тарас Шевченко намалював у Москві 16 березня 1858 року олівцевий портрет Михайла Щепкіна, що нині зберігається у Національному музеї Тараса Шевченка в Києві. У 1858 році Шевченко подарував другу відбиток офорта «Притча про робітників на винограднику», виконаний з однойменної картини Рембрандта.

Актор часто приїжджав до Петербурга, бував у Тараса, в родині Толстих на літературних вечорах читав поезії Шевченка, зокрема «Заворожи мені, волхве» і «Садок вишневий коло хати».

Дружба з неблагонадійним Шевченком, а також погляди на емансипацію, що йшли врозріз із політикою російського самодержавства, були причиною того, що за Щепкіним та його сином Миколою було встановлено таємний нагляд поліції.

М. Щепкін відомий в історії театру як творець школи сценічного реалізму. Свої погляди на природу театральної творчості він виклав, за наполяганням О. Пушкіна, у «Записках актера Щепкіна». О. Пушкін подарував акторові зошита й сам вписав у нього декілька рядків, щоб змусити його продовжити записи.

Відомо, що в Ялті, де Щепкін тяжко захворів, його доглядав брат Шевченкового друга М. Лазаревського Я. Лазаревський, а лікував поет С. Руданський, випускник петербурзької Медико-хірургічної академії, який був у той час ялтинським міським лікарем. Поховано великого актора в Москві на П'ятницькому цвинтарі.

Література:

- Анісов В., Серета Є.
Літопис життя і творчості
Т. Г. Шевченка. — К., 1976.
Большаков Л.
Їхав поет із заслання. — К.,
1977.
Михаил Семенович
Щепкин: Жизнь и творче-
ство: В 2 т. — М., 1984.
Мельниченко Володимир.
Тарас Шевченко в
Москві. — К., 2009.

ЗМІСТ

Ю. Іванченко. Світоч нації	7
НА НЕЗАБУДЬ	17
МАРТОС Петро Іванович	21
КОТЛЯРЕВСЬКИЙ Іван Петрович	27
ЖУКОВСЬКИЙ Василь Андрійович	35
ГРЕБІНКА Євген Павлович	43
ПЕТРОВСЬКА Параска Степанівна	51
КВІТКА Григорій Федорович	55
ШТЕРНБЕРГ Василь Іванович	63
МАРКЕВИЧ Микола Андрійович	69
ГРИГОРОВИЧ Василь Іванович	75
КОВАЛЕНКО Оксана Степанівна	79
РЄПНІНА Варвара Миколаївна	83
ЩЕПКІН Михайло Семенович	89
ГОГОЛЬ Микола Васильович	95
ШАФАРИК Павел-Йосеф	103
де БАЛЬМЕН Яків Петрович	107
В казематі	112
КОСТОМАРОВ Микола Іванович	119
N. N.	128
Полякам	130
КУЛІШ Пантелеймон Олександрович	137
КОЗАЧКОВСЬКИЙ Андрій Осипович	147
КУХАРЕНКО Яків Герасимович	151
ЗАКРЕВСЬКА Ганна Іванівна	155
ЛАЗАРЕВСЬКИЙ Федір Матвійович	159
«Мені здається, я не знаю...»	164
АКСАКОВ Сергій Тимофійович	169
ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ Семен Степанович	173
МАРКО ВОВЧОК	177
N. N.	185
ЛАЗАРЕВСЬКА Афанасія Олексіївна	189
ЧЕРНЕНКО Федір Іванович	193
БОЙКО Ярина Григорівна	197
АНТОНІЙ СОВА	201
ПОЛУСМАК Ликера Іванівна	205
МАКАРОВ Микола Якович	211
ТАРНОВСЬКА Надія Василівна	215

У КОЛІ ДРУЗІВ 219

Тарас Шевченко. ХУДОЖНИК (уривки з повісті)	221
Петро Чубський. КОХАННЯ В ЖИТТІ ШЕВЧЕНКА	235

ЗГАДАЙ МЕНЕ, БРАТЕ

(вибрані листи Т. Г. Шевченка до родичів, друзів та знайомих) 243

До М. Г. Шевченка (15 листопада 1839)	245
До Г. Ф. Квітки-Основ'яненко (19 лютого 1841)	247
До В. І. Григорович (28 грудня 1843)	249
До Я. Г. Кухаренко (26 листопада 1844)	250
До Я. Г. Кухаренка (грудень 1844)	251
До М. І. Костомарова (1 лютого 1847)	252
До А. І. Лизогуба (22 жовтня 1847)	252
До В. М. Репніної (24 жовтня 1847)	254
До М. М. Лазаревського (20 грудня 1847)	255
До В. М. Репніної (1 січня 1850)	257
До В. А. Жуковського (між 1 і 10 січня 1850)	259
До В. М. Репніної (7 березня 1850)	260
До А. О. Козачковського (30 червня 1853)	263
До А. Й. Козачковського (14 квітня 1854)	264
До Я. Г. Кухаренка (1, 10, 16 квітня 1854)	266
До Бр. Залеського (кінець 1855 – початок 1856)	269
До В. І. Григоровича (близько 12 квітня 1855)	271
До Ф. П. Толстого (12 квітня 1855)	272
До С. С. Гулака-Артемівського (30 червня 1856)	274
До М. М. Лазаревського та С. С. Гулака-Артемівського (5–30 листопада 1856)	275
До А. І. Толстої (9 січня 1857)	275
До Я. Г. Кухаренка (22 квітня 1857)	278
До Ф. П. Толстої (26–31 липня 1857)	279
До М. М. Лазаревського (10–14 серпня 1857)	281
До М. С. Щепкіна (12 листопада 1857)	282
До П. О. Куліша (4–5 грудня 1857)	283
До А. І. Толстої (2 січня 1858)	284
До М. С. Щепкіна (4 січня 1858)	285
До М. С. Щепкіна (15–17 січня 1858)	286
До К. Б. Піунової (30 січня 1858)	287
До С. Т. Аксакова (16 лютого 1858)	287
До А. О. Лазаревської (9 жовтня 1858)	288
До М. В. Максимовича (22 листопада 1858)	289
До Я. Г. Кухаренка (17 січня 1859)	290
До М. О. Маркович (25 травня 1859)	291
До В. Г. Шевченка (10 вересня 1859)	292
До В. Г. Шевченка (2 листопада 1859)	292
До В. Г. Шевченка (7 грудня 1859)	293
До В. Г. Шевченка (18 лютого 1860)	294

До В. Г. Шевченка (22 квітня 1860)	295
До Ф. Л. Ткаченка (30 травня 1860)	296
До В. Г. Шевченка (22, 25 серпня 1860)	296
До Н. М. Забіли (серпень 1860)	298
До Н. М. Забіли (18 вересня 1860)	298
До Я. В. Тарновського (23 грудня 1860)	299
До В. Г. Шевченка (22 січня 1861)	299
До В. Г. Шевченка (29 січня 1861)	300
До І. М. Мокрицького (24 лютого 1861)	301

ВИБРАНІ ЛИСТИ ДРУЗІВ ДО Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Від Г. Ф. Квітка-Основ'яненка (23 жовтня 1840)	305
Від О. С. Афанасьєва-Чужбинського (26 листопада 1841)	307
Від В. І. Штернберга (липень 1842)	308
Від М. А. Маркевич (близько 22 січня 1844)	309
Від В. М. Репніної (2 лютого 1844)	310
Від В. М. Забіли (початок лютого 1844)	311
Від П. О. Куліша (5 червня 1844)	313
Від О. М. Бодянського (9 липня 1844)	314
Від Г. Л. Андрузького (1846)	317
Від В. С. Александрова (1846)	319
Від М. І. Костомарова (13 березня 1847)	320
Від В. М. Репніної (13 січня 1848)	321
Від М. М. Лазаревського (12 лютого 1848)	322
Від С. П. Левицького (6 березня 1850)	324
Від М. О. Осипова (20 травня 1855)	324
Від А. І. Толстої (20 лютого 1856)	325
Від З. Сераковського (9 червня 1856)	326
Від Бр. Залеського та З. Сераковського (3 липня 1856)	327
Від О. Ф. Писемського (6 липня 1856)	328
Від А. М. Маркевича (25 жовтня 1856)	329
Від М. М. Лазаревського (2 травня 1857)	329
Від солдатів-писарів (23 липня 1857)	330
Від М. І. Костомарова (28 жовтня 1857)	331
Від А. І. Толстої (2 листопада 1857)	332
Від М. С. Щепкіна (27 листопада 1857)	333
Від М. О. Максимовича (20 грудня 1857)	334
Від П. О. Куліша (22 грудня 1857)	336
Від І. О. Ускова (7 січня 1858)	337
Від М. І. Костомарова (10 лютого 1858)	337
Від Я. Г. Кухаренка (21 лютого 1858)	339
Від С. Т. Аксакова (14 лютого 1858)	340
Від М. О. Маркович (Марка Вовчка) (початок червня 1859)	340
Від В. Г. Шевченка (листопад 1859)	341
Від В. Г. Шевченка (березень 1860)	342

Від В. Г. Шевченка (квітень 1860)	343
Від П. О. Куліша (10 травня 1860)	343
Від А. О. Козачковського (10 липня 1860)	344
Від М. С. Курочкіна (серпень-жовтень 1860)	345
Від Р. Д. Тризни (30 січня 1861)	345
Від невідомих (початок березня 1861)	348

СПОГАДИ ПРО Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Розповідь І. Сошенка. М. Чальый. <i>Иван Максимович Сошенко (биографический очерк)</i>	351
Із спогадів Т. Г. Шевченка. Запис Г. М. Честахівського	352
П. І. Мартос. <i>Эпизоды из жизни Шевченка</i>	354
В. Н. Репнина. <i>Письмо к Шарлю Эйнару от 27 января 1844 г.</i>	356
А. Чужбинский. <i>Воспоминания о Т. Г. Шевченке</i>	357
В. Н. Репнина. <i>Письмо к Шарлю Эйнару от 27 января 1844 г.</i>	360
П. Кулиш. <i>Воспоминание о Шевченко</i>	360
А. Я. Солтановский. <i>Оповідання А. Я. Солтановського про кийвське життя 1840-х рр., опуцені з цензурних мотивів при виданні 1890-х рр.</i>	362
Д. Клеменсов. <i>Кое-что из жизни Т. Г. Шевченка в Раиме</i>	363
Ф. М. Лазаревский. <i>Из воспоминаний Ф. М. Лазаревского о Шевченке</i>	365
Микола Гоголь. <i>Про Т. Шевченка. З розповіді Г. П. Данилевського «Знайомство з Гоголем»</i>	372
Е. Косарев. <i>Извлечение из дел и памяти</i>	373
Розповідь А. О. Ускової. Є. Литвинова. <i>Дідусь Тарас</i>	375
Екатерина Юнге. <i>Воспоминания о Шевченке</i>	379
Юнге Е. Ф. <i>Воспоминания</i>	380
Е. Ф. Юнге. <i>Воспоминания</i>	381
В. П. Маслов. <i>Тарас Григорьевич Шевченко: Биографический очерк</i>	382
Б. Суханов-Подколзин. <i>Воспоминание о Т. Г. Шевченке его случайного ученика</i>	383
Н. Белозерский. <i>Тарас Григорьевич Шевченко по воспоминаниям разных лиц</i>	385

Г. М. Честахівський. <i>Споминки Г. М. Честахівського</i>	385
Акакий Церетели. <i>Воспоминания Акакия Церетели</i>	387
В. Г. Шевченко. <i>Споминки про Тараса Григоровича Шевченка</i>	389
Данило Мордовець. <i>З минулого та пережитого</i>	390
А. Лазаревский. <i>Новопетровское укрепление</i>	394
Остап Вересай. <i>Кобзарь Остап Вересай, его думы и песни</i>	395
Письма к Остапу Вересаю Кулиша и Л. М. Жемчужникова	395
Ликера Полусмак. <i>Спомини про Т. Шевченка п. Ликерії Яковлевої (Полусмаківни)</i>	396
Лев Жемчужников. <i>Из воспоминаний о Т. Г. Шевченко</i>	399
Н. Лесков. <i>Последняя встреча и последняя разлука с Шевченко</i>	401
А. Лазаревский. <i>Последний день жизни Т. Г. Шевченко</i>	403
П. О. Куліш. <i>Слова над гробом Шевченка</i>	406
В. М. Білозерський. <i>Слова над гробом Шевченка</i>	407
Н. И. Костомаров. <i>Слова над гробом Шевченка</i>	408
Н. Некрасов. <i>На смерть Т. Г. Шевченко</i>	409
В. Хорошевский. <i>Слово над гробом Шевченка</i>	410
Т. Хартахай. <i>Слово над гробом Шевченка.</i> <i>Хартахай Теоктист. Лист до В. Гнилосирова від 28 лютого 1861 р.</i>	411
Н. С. Курочкин. <i>Слова над гробом Шевченка</i>	412
П. П. Чубинский. <i>Слово над гробом Шевченка</i>	413
Г. Мацкевич. <i>Слово над труною Шевченка в Каневі. 9 (22) травня 1861 р.</i>	415
Лев Жемчужников. <i>Спогади про Тараса Шевченка, його смерть і похорон</i>	416
Андрій Гончаренко. <i>Прощальне слово</i>	418
Михайло Малащенко. <i>На віковичну пам'ять Т. Г. Шевченка</i>	419
ОСНОВНІ ДАТИ ЖИТТЯ Т. Г. ШЕВЧЕНКА	421

